

“Det flygtige indtryk for øje”

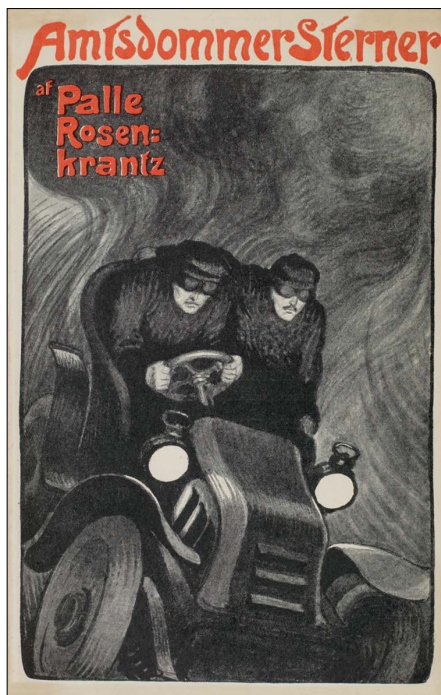
Valdemar Andersen og kunst på bogomslaget

af forskningsbibliotekar, cand.mag.
Lene Eklund-Jürgensen

På Det Kongelige Bibliotek kan man frem til den 9. september 2013 opleve udstillingen **BOGKUNST & KUNST PÅ BOGEN**. Udstillingen viser en bred vifte af bogomslag fra perioden 1820-1920, og giver et sjældent indblik i en del af dansk boghistorie. Udstillingen tager udgangspunkt i fhv. seniorforsker Harald Ilsøes nye værk, *De gamle Bogomslag*, hvor de tidligste eksemplarer af danske bogomslag præsenteres.

Det var en svær opgave, da udstillingsgruppen skulle udvælge 175 værker blandt bogens mere end 600 smukke værker. Alle var oplagte til fremvisning. Det stod dog hurtigt klart, at specielt én kunstners værker var så karakteristiske for genren, at de skulle udstilles – Valdemar Andersens dragende og alsidige omslagsillustrationer. Han kunne om nogen forene illustrationskunst af høj kvalitet med forlagenes kommercielle interesse, og han forstod, at bogen var en salgsvare og omslaget et blikfang, der skulle appellere til læserne.

Denne artikel er langt fra en fyldestgørende redegørelse for Valdemar Andersens liv og værk, men nærmere en præsentation af hans virke som kunstner samt af nogle af de bogomslag, som vises i udstillingen **BOGKUNST & KUNST PÅ BOGEN**.

Ill. 1: Palle Rosenkrantz' kriminalroman om *Amtsdommer Sterner* blev udgivet af Gyldendal i 1906. Forside af Valdemar Andersen.

Kunstneren Valdemar Andersen

Valdemar Andersen (1875-1928) var et alsidigt kunstnerisk talent. Foruden arbejdet som omslagskunstner var han en af pionererne, der gjorde plakat- og bladtegningen til en kunst. I 1902 blev Valdemar Andersen ansat som tegner og annoncetilrettelægger ved avisen *Kløkken 12*, og siden arbejdede han for talrige aviser og blade som *Ekstrabladet*, *Gnisten*, *Klods-Hans* og *Bleksprutten*. Men det var specielt hans illustrationer i *Politikens* søndagstillæg, *Magasinet*, der gjorde hans værker kendte i offentligheden. I denne sektion var det især noveller, som han illustrerede. Også hans billedreportager fra teaterforestillinger var meget populære,

Ill. 2: Peter Nansens samlede skrifter. Udgivet af Gyldendal i subscriptionshefter 1908-1909.

og mange af hans tegninger fra teatersæsonen 1907-1908 blev udgivet som samlet værk.¹ I pressen sås hans streg både i annoncer og artikler, og han var med til at vise, at der kunne bringes kunst i et dagblad.

Ved siden af arbejdet på dagbladene var Valdemar Andersen en dygtig dekorationskunstner. Han udsmykkede bygninger over hele landet – dog flest i hovedstaden – som f.eks. festsalen på Diakonissestiftelsen, nogle redaktionslokaler i Politikens hus og flere rum i Cirkusbygningen. Som dekorationskunstner markerede Valdemar Andersen sig for alvor, da han arbejdede sammen med arkitekten Anton Rosen ved landsudstillingen i Aarhus i 1909. Deres arbejde høstede stor anerkendelse blandt kritikerne, og i bladet *Architekten* roste professor Emil Hannover hans udsmykninger:

“... Valdemar Andersen var som skabt til det hverv, som ventede ham. Lejlighedstegneren havde den rette lette hånd, som dette lejlighedsværk krævede, faldt hverken hen i bredde eller højtidelighed, forstod til fuldkommenhed ikke blot at følge, men at fremhæve Rosens bestræbelser for at give de monumentale bygninger et lyst, et muntert anstrøg. [...] Bestandigt havde han i det hele den slående virkning for øje. Han regnede rigtigt med det flygtige udstillingspublikum, der strømmer forbi og intet steds dvæler, og hvis tilbøjelighed til at trættes det gælder om at modarbejde med overraskelser”.²

Hannover var begejstret for de opmærksomhedsvækkende dekorationer, hvis stilart nok skyldtes Valdemar Andersen øvrige virke inden for annonce-, plakat- og bladtegning. Slagkraftige, ap-

Ill. 3: Holger Drachmann: Melodramer. Gyldendals Bibliotek 1910-11. Valdemar Andersen illustrerede alle tolv bind i serien af Drachmanns værker.

pellerende illustrationer med et forfinet kunstnerisk udtryk var hans force som kunstner. Han kunne skabe opmærksomhed hos et publikum, der blev bombarderet med indtryk og information, fordi han “havde det flygtige indtryk for øje”. Hannover mente ligeledes, at Valdemar Andersens kunst: “krassede som det skulle og burde.”

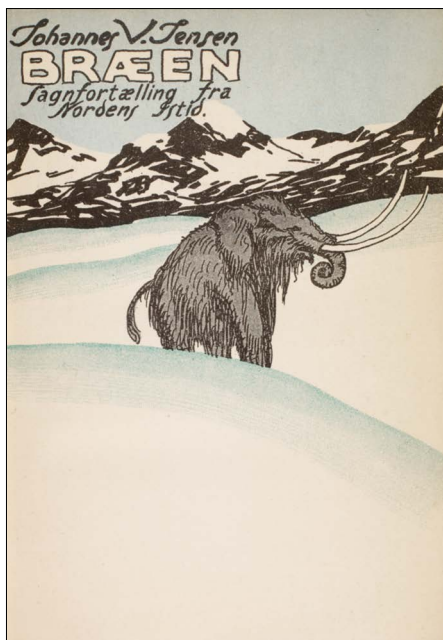
Ved landsudstillingen fik Andersen også til opgave at lave den officielle plakat. Hans renommé som en af landets førende plakatkunstnere fik folkene bag udstillingen til at se bort fra den allerede afviklede plakatkonkurrence. Som mange af hans værker blev udstillingsplakaten komponeret i dynamisk skønvirkestil med svungne, organiske elementer.

Valdemar Andersens og bogomslaget

Som udstillingen BOGKUNST & KUNST PÅ BOGEN viser, var Valdemar Andersen en af sin tids fremmeste bogkunstnere. Sideløbende med arbejdet i andre brancher komponerede han bogbind, illustrerede bogomslag og hele bogværker samt skabte exlibris. I 1903 illustrerede han sit første bogomslag til børnebogen *Ibs Rævejagt*. Dermed sluttede han sig til den nye tendens inden for bogkunsten: omslagsdekorationen.

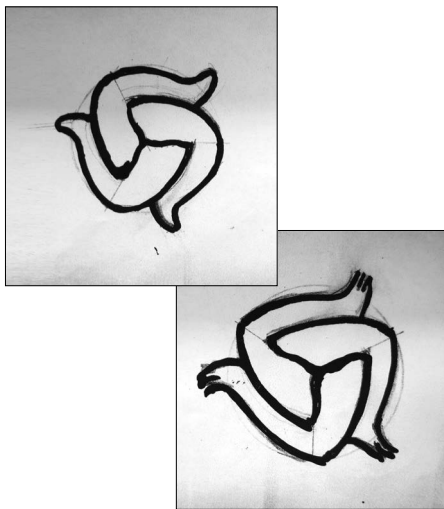
I ndtil midten af 1700-tallet udsendtes bøger almindeligvis i indbunden stand (dvs. med omslag af hårdt pap eller lign. og gerne betrukket med skind). Bogomslaget af papir, senere af karton, var således en nyere opfindelse i 1800-tallets bogproduktion, og selve omslagskunsten var endnu i sin spæde start omkring år 1900. De tidligste omslag var i ensfarvet karduspapir – oftest blåt og uden tryk. Ret hurtigt blev bogen dog identificerbar med forfatternavn og titel på omslaget, og pryddammer og vignetter var de første egentlige dekorationselementer. Bogomslaget var hovedsageligt en praktisk foranstaltning til beskyttelse af bogblokken, men omkring 1830 fik omslaget sit eget kunstnerisk udtryk med illustrationer, der afspejlede bogens indhold.

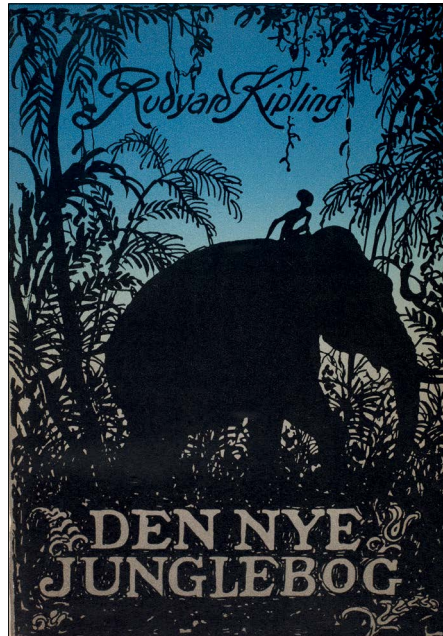
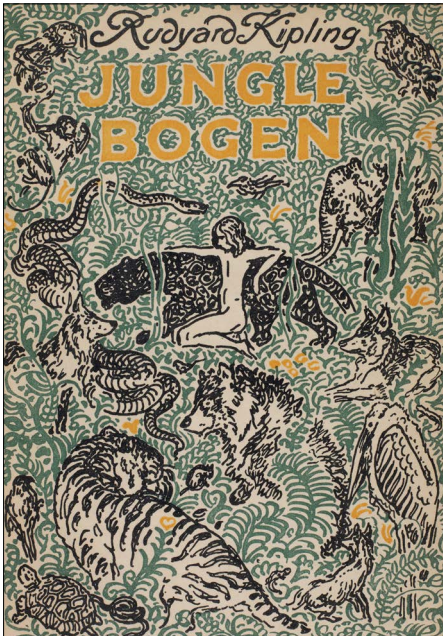
Da Valdemar Andersen i 1903 gjorde sin entre som omslagskunstner, var genren endnu ny, men bogens visuelle udtryk var kommet i fokus, og forlagene annoncer omtalte omslagsbilledet som en attraktion ved bogen. For forlagene havde omslagene høj reklamemæssig værdi, og flere anerkendte kunstnere blev hyret til at producere omslag og kaste glans over bogværket. Med sin baggrund som annoncetegner var han den oplagte omslags-

Ill. 4: Johannes V. Jensen: Bræen. Sagnfortælling fra nordens istid. 1910-11.

Herunder to skitser til Johannes V. Jensens triskele, begge i Museet for Dansk Bladtegning, Det Kongelige Bibliotek.

Ill. 5: Rudyard Kiplings Den nye Junglebog udgivet af Pios Boghandel i 1918 kan ses i udstillingen BOGKUNST & KUNST PÅ BOGEN. Pios udgave af Rudyard Kiplings Junglebogen viser Valdemar Andersens skønvirkestil.

illustrator til at fange læsernes blikke, og han blev hurtigt en efterspurgt kunstner.

Som Valdemar Andersen var nyskabende herhjemme på plakaternes store format, var han det også på bogomslagets lille format. Stilmæssigt var han oftest tro mod den lette og ornamenterede skønvirkestil og teksten på omslagene var udført med skønskrift. Men spændvidden på illustrationernes motiver og farver var bred og nøje afstemt efter bogens indhold og genre. Ofte har han tegnet datidens kvindeskikkelser med store hatte og smalle taljer, hvilket omslaget til *Peter Nansens samlede skrifter* vidner om (ill. 2).³ Her er kvinden afbildet med hatten ved sin side og det fredfyldte motiv er indrammet af blomster. Omslaget til *Junglebogen* er ligeledes dekoreret med

organiske ornamentter og er et oplagt eksempel på Andersen som repræsentant for skønvirkestilen (ill. 5). Men han mestrede også de mere dramatiske motiver, som omslagene til talrige krimier viser, f.eks. omslaget til Palle Rosenkrantz' *Amtsdommer Sterner*, hvor handlingens dynamik og spænding illustreres af et automobil i fuld fart igennem natten (ill. 1).

Valdemar Andersen arbejdede for flere forlag. Hos Gyldendal var han storleverandør af omslag til billigbogsserien *Gyldendals Bibliotek*, og forlaget Pio nød godt af hans talent, da han fra 1912 til 1920 tegnede omslagene til ca. 25 bøger af Rudyard Kipling.⁴ I serien understregede Andersen Kiplingbøgernes samhörighed ved at genbruge samme typografi til forfatterens navn på samtlige omslag. Motiverne

var forskellige fra værk til værk, men navnet Rudyard Kipling var altid udført med de samme slyngede bogstaver. Bøgernes omslag var meget populære, og der gik endda rygter om, at de skulle anvendes på Kiplings bøger i udlandet.⁵

Valdemar Andersen var ganske involveret i forlagenes markedsføring af bøgerne, f.eks. værker fra Palle Rosenkrantz' forfatterskab og bøger i serien *Gyldendals Bibliotek*. Til disse producerede Andersen ikke blot omslag men også store annonceplakater, der reklamerede for kommende udgivelser, blandt andet ved at gengive motiver fra bogomslagene. På en af disse plakater for Gyldendals Bibliotek har han personificeret bøgerne med arm, ben

og høj hat, og alle seriens bøger går i et endeløst optog bærende på reklameskilte for sig selv.⁶

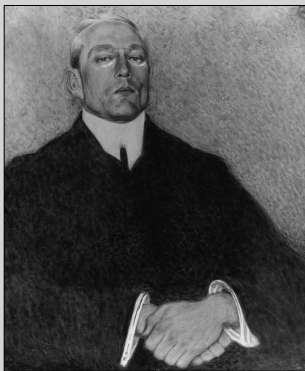
I udstillingen *BOGKUNST & KUNST PÅ BOGEN* vises 12 af Valdemar Andersens bogomslag. Det er en af de sjældne lejligheder, hvor bogens ydre fremhæves som kunstgenstand, og hvor fokus er på kunstdesign. Valdemar Andersens arbejde som omslagsillustrator viser, at selvom bogen er en handelsvare for forlagene og en brugsgenstand for læserne, hvor indholdet er det primære, behøver omslagskunsten ikke være reduceret i kvalitet. Omslaget er funktionel kunst, idet det anvendes til at skabe opmærksomhed om bogen og forøge helhedsindtrykket.

Noter

- 1 Valdemar Andersen: *Teaterbilleder Fra Københavnske Scener 1907-1908*.
- 2 Emil Hannover: Landsudstillingen i Aarhus 1909. *Architekten* IX- 1908-1909.
- 3 Skitse i Museet for Dansk Bladtegning.
- 4 H. Ilsoe: *De gamle bogomslag*. 2013. s. 172.
- 5 Bogtrykkeren Simon Bernsteen forsøger at få af- eller bekræftet dette rygte i et brev til Valdemar Andersen. Valdemar Andersens breve, Håndskriftafdelingen, Det Kongelige Bibliotek.
- 6 Plakaten og skitser til mange andre af Valdemar Andersens plakater kan ses i Designmuseum Danmarks arkiv.
- 7 Brev fra Johannes V. Jensen til Valdemar Andersen. 20. januar 1913. Valdemar Andersens breve, Håndskriftafdelingen, Det Kongelige Bibliotek.
- 8 Skitse i Bladtegnermuseet, KB.
- 9 *Politiken* 21.09.1926.
- 10 Udclip fra ukendt avis fra 23.09.1926. Hj. Bruhns udclippsamling, Danmarks Kunstbibliotek.

Litteratur om Valdemar Andersen:

- Alf C. Melhus: *Halvhundrede års danske bokomslag 1870-1920*. Bogvennen, 1955, s. 69-93.
- Georg Nygaard: *Valdemar Andersen som grafisk Kunstner*. De Grafiske Fag. Organ for Københavns Bogtrykkerforening og Reproduktionsanstaltnernes Principalforening. 9, 1928.
- Harald Ilsoe: Lidt om Valdemar Andersen som bindtegner. *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 1998:3, s. 3-14.
- Harald Ilsoe: *De gamle bogomslag. 610 dekorerede danske bogomslag fra ca. 1820 til 1920 afbildet og præsenteret af Harald Ilsoe*. 2013
- Mogens Knudsen, Orla Lundbo og Walter Schwartz: *Satire og humor i dansk tegnekunst*. 1946.
- Poul Carit Andersen: *Valdemar Andersen. En dansk tegner*. 1975.
- Søren Vinterberg: *Levende streger. Politikens tegnere og tegneserier i 125 år*. 2009.

Portrættet af Johannes V. Jensen, som blev udstillet i 1906. Privateje; reproduktion i Det Kongelige Bibliotek.

Venskabet med Johannes V. Jensen

I 1906 debuterede Valdemar Andersen med sit første udstillede maleri på Forårsudstillingen på Charlottenborg. Det var et portræt af Johannes V. Jensen, hvor forfatteren optræder i herskerpositur – på grænsen til karikaturen (til venstre). De to kunstnere var gode venner, deres familier sås ofte, og breve og postkort blev udvekslet. På sin fødselsdag i 1913 skrev Johannes V. et langt brev til Andersen og takkede for det seneste dejlige møde mellem de to familier. Han berettede også om arbejdet på et af sine værker, hvor processen ikke var helt problemfri: “Jeg slås med sproget og er lige ved at hælde det ud”.⁷ Ellers var forfatteren ved godt mod og glædede sig til familiernes næste møde.

Venskabet mellem de to mænd førte til flere samarbejder, hvor Andersen illustrerede talrige af forfatterens digte og artikler. Men det blev også til nogle bogudgivelser, som Johannes V. Jensens *Braen. Sagnfortælling fra Nordens istid*, hvis omslag viser en mammut i et snefyldt bjerglandskab (ill. 4). Johannes V. var så begejstret for omslaget, at han anvendte Valdemar Andersens mammut på sit exlibris. Nogle år senere blev Johannes V. optaget af den oldgamle figur, triskelen, og det blev Andersen, som udformede den variant, der skulle komme til at præge titelbladet på mange af Johannes V. Jensens bøger. Som en skitse til triskelen viser, eksperimenterede Andersen med, hvorvidt den trebenede figur skulle have tæer eller ej (modsatte side).⁸ Valget faldt på triskelen uden tæer (øverst), hvilket titelbladene til værkerne i serien *Skrifter* vidner om.

Efter udstillingen af Johannes V. Jensens portræt i 1906 gik der mange år, inden Valdemar Andersen udstillede igen. Ifølge ham selv var det “... egentlig saa ubehageligt at holde udstilling”,⁹ at kun få udstillinger blev afholdt i hans levetid. I 1926 blev en af de sjældne udstillinger afviklet, og i den forbindelse gav han en journalist en omvisning. På turen rundt i udstillingen fortalte Andersen om et blomsterbillede, og hvordan motivet direkte relaterede sig til venskabet med Johannes V. Jensen og dennes familie:

“De blomster der, de har sin egen lille Historie. Johannes V. Jensens Søn, Villum, fandt dem en Foraarsdag og plukkede dem med Tanker paa mig. Mon Vald. Andersen vil male dem, sagde han til sin Mor, da han drog af sted med dem, han var vel en syv Aar ... og det gjorde jeg saa”.¹⁰

Senere i interviewet viste det sig, at Andersen på eget initiativ havde tegnet blomsterne uden at kende til Villums hensigt med at plukke buketter. Valdemar Andersens omgangskreds var en oplagt inspirationskilde til hans kunst, og i dette tilfælde var inspirationen nærmest intuitiv. Desuden var venner og familie, specielt sønnen og hustruen, ofte modeller for hans tegninger.